

ARHEOLOGIJA NA UNIVERZITETU U SRBIJI – IZMEĐU ZAHTEVA STRUKE I DRUŠTVA

Staša Babić

Odeljenje za arheologiju, Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Apstrakt: *Svaka arheološka profesionalna zajednica, pa tako i ona u Srbiji, održava se i obnavlja tako što se u nju uključuju novi stručnjaci, obrazovani u za to specijalizovanim institucijama. U slučaju naše disciplinarnе zajednice, Odeljenje za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu je već više od sto godina jedino zaduženo za obuku budućih arheologa. Tokom tog dugog perioda, korenite promene odvale su se kako u samoj struci, tako i u kontekstu visokog obrazovanja. U poslednje dve decenije, univerzitetski prostor čitave Evrope zahvaćen je reformama koje se obično nazivaju Bolonjskim procesom. Mnogi zahtevi koji se u okviru njega postavljaju pred akademsku zajednicu shvataju se, ponekad s dobrim razlozima, kao nametanje normi koje su u suprotnosti sa samom suštinom humanističkih disciplina, pa time i arheologije. Moguće je, međutim, masivne promene univerzitetskog prostora, koje su u toku, shvatiti i kao izazov da se osnaži i unapredi društveni značaj arheologije, kao i njena uloga u savremenom svetu, bitno različitom od onoga u kojem su formulisani njeni osnovni postulati.*

Ključne reči: *istorija arheologije, visokoškolska nastava, Bolonjski proces, društveni značaj arheologije.*

Originalan naučni rad
UDK 378.6:902/904(497.11)
378.147::902/904(497.11)
Primljeno: 16.06.2015.
Prihvaćeno: 28.08.2015.

Staša Babić
Odeljenje za arheologiju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Beogradu
Čika-Ljubina 18–20
11000 Beograd
sbabic@f.bg.ac.rs

ARCHAEOLOGY AT THE UNIVERSITIES IN SERBIA – BETWEEN THE DEMANDS OF PROFESSION AND SOCIETY

Staša Babić

Department of Archaeology, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade

Abstract: *The paper investigates the history and the current state of the relation between the professional community of archaeologists and the organizational, social, and politic demands of the higher education system, especially in Serbia. From the inception of the university life in Serbia, in the second half of the 19th century, up to the present, this relationship has undergone significant changes, currently marked by the Bologna process. Although sometimes understood as impositions and restrictions, the demands of the higher education reforms may be regarded as incentives to re-investigate the social role and importance of archaeology in the present.*

Key words: *history of archaeology, higher education, Bologna process, social relevance of archaeology.*

Original scholarly article
UDC 378.6:902/904(497.11)
378.147::902/904(497.11)

Received: 16.06.2015.

Accepted: 28.08.2015.

Staša Babić
Department of Archaeology, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade
Čika-Ljubina 18–20
11000 Belgrade
sbabic@f.bg.ac.rs

Odeljenje za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu jedina je akademska institucija u zemlji koja obrazuje stručnjake u ovoj oblasti¹ i na kojoj se već više od jednog veka ogromna većina profesionalnih arheologa u Srbiji školuje kroz programe koje pišu, planiraju i izvode njegovi nastavnici. Tokom tog dugog perioda menjali su se i arheologija i univerzitet, kako u domaćim, tako i u daleko širim okvirima. Sama disciplina prošla je kroz bar dva perioda temeljnog preispitivanja osnovnih teorijskih i metodoloških postulata – sredinom XX veka, kada je procesni pozitivizam uzdrmao kulturno-istorijske tradicije, i potom od osamdesetih godina, kada je i on sam podvrgnut postprocesnoj kritici. S druge strane, društveni procesi, posebno tokom druge polovine XX veka, doveli su do veće potrebe za visoko kvalifikovanim stručnjacima, do omasovljenja visokog obrazovanja, pa tako i do potrebe da se jasno i precizno definišu nivoi i vrste znanja koji se mogu steći univerzitetskim školovanjem (Bergan 2007, 23–25).

Promene koje se na oba plana odvijaju tokom poslednjih decenija bržeg su ritma i mogu se smatrati dalekosežnijim nego u prethodnim periodima, te je veoma uputno periodično preispitivati načine obrazovanja i formiranja budućih pripadnika profesionalne zajednice. Ova odgovornost je tim veća ukoliko se radi o maloj sredini, u kojoj jedna institucija ima zadatak da prati promene i donosi odluke o najsvrsishodnijem prilagođavanju novim okolnostima. Najzad, iako nužna, visoka istraživačka kompetentnost nije uvek dovoljna sprema u ovom procesu odlučivanja, jer su u pitanju dva međusobno duboko zavisna, ali različita toka: promene unutar same discipline i, na drugoj strani, organizacione, ali i suštinske promene u procesu visokog obrazovanja.

Univerzitetska nastava arheologije, dakle, u sebi sažima dve duge i bogate tradicije – disciplinarnu i visokoškolsku, svaku sa svojom istorijom, svojim periodičnim sukobima koncepcija i radikalnim promenama. Iako univerzitet kao institucija i arheologija kao istraživačka disciplina dele mnoge osobine i putevi im se neminovno prepliću, često do te mere da je razvoj jedne u neposrednoj zavisnosti od druge, postoje i elementi koji ih razdvajaju, pa čak i suprotstavljaju. Nalazimo se u trenutku kada se čini da su nagomilane protivrečnosti takve

1 U nastavu na Odseku za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu uključena su dva obavezna i niz izbornih predmeta iz oblasti arheologije. U drugom ciklusu – master studija, kursevi iz arheologije imaju isključivo izborni status.

i tolike da događaji u jednoj areni – reforma univerziteta, posebno onako kako se sprovodi u Srbiji, ozbiljno i suštinski ugrožavaju dobrobit druge – nastavu i istraživanje u humanističkim disciplinama uopšte, pa i u arheologiji (up., npr., Milenković i Kovačević 2014). Kako bismo bolje razumeli te protivrečnosti i uspešno radili na njihovom prevazilaženju, korisno je okrenuti se na trenutak u prošlost i ukratko razmotriti puteve kojima smo došli do današnjeg stanja. Kao što pokazuje kritička istorija same arheologije, što nikako ne bi trebalo da čudi stručnjake za istraživanje prošlosti, posmatranje korena pojava i njihovog razvojnog puta često donosi uvid u njihove imanentne osobine, kako one koje pružaju mogućnost promena, tako i one koje ih usporavaju (Babić 2011).

Rano moderno doba, s dobrim razlozima, smatra se periodom presudnih promena u evropskom društvu, čije posledice još uvek obeležavaju naš način mišljenja o svetu oko nas i organizovanju ljudskog društva (Thomas 2004). Među mnogim institucijama koje su tokom XVIII i XIX veka stekle svoj moderni oblik, značajno mesto pripada univerzitetu (Sanz and Bergan 2002; Rüegg 2004). Iako njegovi formalni počeci sežu u srednji vek, a mnoge osobine mogu se pratiti sve do antičkog doba, tek je univerzitet ranog XIX veka u svoj disciplinarni opseg, uz tradicionalnu obuku iz teologije, medicine, matematike, prava, uključio nove oblasti znanja i istraživanja (Lloyd 2006, 142–154; Bergan 2007, 15–23). Drugim rečima, mladi ljudi mogli su se školovati i potom uključivati u javni život kao profesionalni stručnjaci u zanimanjima koja do tada nisu postojala. Tako su i antikvari, ljudi koji su iz svojih privatnih zadovoljstava sakupljali i izučavali antikvitete, postali stručno obučeni i akademski priznati profesionalci – arheolozi (Daniel 1950; Díaz-Andreu 2007). Uz to je ubrzo, pre svega reformama pruskog sistema obrazovanja krajem XVIII veka po zamislima Vilhelma fon Humbolta (1767–1835), istraživanje starine, posebno klasičnih kultura Grčke i Rima, postalo vitalan deo političkih i državnih programa i okosnica univerzitetskog obrazovanja, bez obzira na dalji profesionalni put mladog pitomca, od lekara do inženjera (Morris 1994, 16–19; Humphreys 2009; Babić 2012). Efikasnost ovog modela učinila je da je humboltovski univerzitet, sa snažnim naglaskom na poznavanje klasične starine, stekao poseban ugled i da su i druge zapadnoevropske akademske sredine ubrzo sledile ovaj put (Rüegg 2004, 47 i dalje).

Odjeci događaja u evropskom visokom obrazovanju stigli su i u Srbiju, gde je 1838. godine osnovan Licej, koji je 1863. prerastao u Veliku školu. Osnivači i delatnici ovog zametka univerziteta u Srbiji ugledali su se na tadašnja evropska iskustva i prilagođavali ih specifičnim uslovima tek osamostaljene države i potrebama njenog aparata (Ković 2014; Mirković 2014). Veoma rano, odabrani mladi ljudi slati su, sa državnim stipendijama, na školovanje u evropske univerzitetske centre, odakle su donosili nova znanja iz svojih disciplina (Trgovčević 2003; Ković 2014, 247), a bez sumnje i iskustva univerzitetskog života. S druge strane, pitanja o autonomiji nove institucije u izboru nastavnog i upravljačkog

kadra, kao i razvoja nauke u njenom okrilju, utemeljenog u slobodi naučnog rada, postavljana su već od samog početka i uređivana su različitim pravnim aktima (Mirković 2014, 38–43). Dakle, od samog osnivanja visokoškolskih institucija u Srbiji, odnosi vlasti i akademske zajednice bili su složeni i zahtevali su mudre i odmerene korake sa obeju strana, kako bi se održala ravnoteža potreba i mogućnosti svih učesnika: mlada država ulagala je u školovanje i usavršavanje stručnjaka koji su bili potrebni za različite zadatke, dok su nastavnici i studenti držali do svoje samostalnosti i slobode da iskazuju svoje ideje, neretko kritične prema vlasti (Ković 2014, 245).

Ipak, zajednički interes države i istraživača prošlosti formulisan je još 1843. godine u predlogu Uredbe o zabrani rušenja starih gradova i njihovih razvalina, koji je Jovan Sterija Popović podneo Sovetu, uz obrazloženje: „*U Srbiji nalaze se mnoge razvaline starih gradova i zamaka od naših kraljeva i careva, tako i od Rimljana, koji kao spomenici drevnosti ne samo ljubiteljima istorije uveselenije i u mnogim predmetima razrešenje podaju no i zemlju našu zanimljivom, znatnom i klasičnom čine*“ (nav. prema: Milinković 1998, 425–426, naglasila S.B.). Već 1846. godine, drugi pionir u nastojanjima da se uredi kultura i prosveta u ranoj modernoj Srbiji, Janko Šafarik podneo je nadležnima prvi predlog arheoloških iskopavanja, preporučujući da se ona sprovedu „*pod nadziranijem čoveka stvar razumevajućeg*“, kao i da „*izkopavanja ova imala bi se preduzeti pre svega u mestima za vreme rimsko cvetavšim*“ (nav. prema: Milinković 1998, 427). Sterija i Šafarik, dakle, već sredinom XIX veka obaveštavaju vlasti da istraživanja starine ne donose samo „uveselenije“, već da zemlju čine „znatnom“, te da na ovom poslu treba angažovati ljude „stvar razumevajuće“. Naglasak koji su obojica stavljali na rimsku baštinu i na potrebu da se zemlja „klasičnom učini“ odzvanja onovremenim idealima zapadnoevropskog prosvetiteljstva i uverenjem da je klasična starina mera „znatnosti“ (Babić 2012). Sudeći po podatku da je Šafarik 1872/73. godine držao (moguće prvi zabeleženi) kurs arheologije u Srbiji za jednog sasvim posebnog polaznika – kneza Milana Obrenovića (Milinković 1998, 429–430), čini se da su najviši donosioci odluka u zemlji uvidali izvesnu vrednost znanja o prošlosti za državne poslove, kao i da ozbiljan zadatak sticanja tih znanja zahteva obučene stručnjake. Postoje indicije da je Šafarik, kao nastavnik istorije na beogradskom Liceju, već pedesetih godina XIX veka u svoja predavanja uključivao i arheološke teme, ali je prvi nesumnjiv podatak o nastavi arheologije na Velikoj školi u Beogradu vezan za ime Mihaila Valtrovića, koji je 1881. imenovan za profesora (Milinković 1998, 431). Arhitekta po osnovnom obrazovanju, školovan u Nemačkoj, Valtrović pripada generaciji predavača koji su, po oceni kasnijih istraživača, postavili temelje visokoškolske nastave u Srbiji, čineći da se ona po sadržaju i formi saobrazi tadašnjim evropskim merilima (Ković 2014, 247). U slučaju nastave arheologije, to je značilo da je Valtrović svojim polaznicima govorio pre svega o klasičnim i starohrišćanskim starinama, a u njegovim beleškama sa predavanja stoji: „*Sistem u radu*

Klas. arheologije može da posluži za obrazac radu na hrišć. i srpskoj“ (nav. prema: Milinković 1998, 431–432). Drugim rečima, prvi nastavnik arheologije na beogradskoj Velikoj školi bio je pripadnik duge i uvažene tradicije *Altertumswissenschaft* – nauke o starinama, čvrsto ukorenjene na nemačkim univerzitetima u XIX veku. Ovaj put sledio je i njegov neposredni naslednik Miloje Vasić, koji je, na Valtrovićevu preporuku, od 1901. godine preuzeo nastavu arheologije a 1903. izabran i za docenta, tada već na Filozofskom fakultetu. Sledećih nekoliko decenija u srpskoj arheologiji, kako u istraživanju, tako i u univerzitetskoj nastavi, obeležila je ova snažna ličnost (Babić i Tomović 1996, 7–19; Milinković 1998, 434–435; Palavestra i Babić, u pripremi). U godinama posle II svetskog rata, nastava arheologije menjala je status u okviru planova Filozofskog fakulteta, da bi 1962.godine bilo osnovano posebno odeljenje, čiji je broj predavača postepeno rastao, kao što su se širile i njihove specijalizacije i geografsko-hronološki raspon obuhvaćen nastavom (Milinković 1998, 436–438). Od težišta na klasičnim civilizacijama Grčke i Rima, univerzitetaska nastava arheologije u Beogradu je u drugoj polovini XX veka prerasla u program koji obuhvata periode od paleolita do srednjeg veka te čitav evropski prostor i Bliski Istok, dok su danas njime obuhvaćeni i bioarheologija, teorija i metodologija arheološkog istraživanja, kao oblasti u kojima se mladi stručnjaci obrazuju sve do doktora. Ovo širenje tema praćeno je i porastom broja studenata i nastavnika koji danas učestvuju u radu Odeljenja.

Od vremena Šafarikovih napora da kneza Milana upozna sa činjenicom da se na njegovoj zemlji nalaze ostaci rimskih „gradova i zamaka“, preko Valtrovićevog i Vasićevog uspostavljanja nove akademske discipline, njenog grananja i sticanja novih specijalizacija, kroz naučne putanje Milutina Garašanina, Dragoslava Srejovića, njihovih učenika i potonjih predavača, svaka sledeća generacija nastavnika, sve do one koja danas čini Odeljenje, unosila je manje ili veće izmene u sadržaj i formu visokoškolske nastave arheologije. Promene su pratile akumulaciju znanja u samoj disciplini, pa „čovek stvar razumevajući“ (osim što ponekad može biti i žena, što u Šafarikovo vreme nije bio slučaj) danas već na osnovnim studijama mora raspolagati daleko većim brojem podataka i načina njihovog tumačenja nego pre više od veka i po. Na drugoj strani, institucionalni okvir u kojem se nastava odvija – Filozofski fakultet i, šire, Univerzitet u Beogradu, iako s ponosom ističu svoje poreklo iz Velike škole (Mirković i Milenković 2014), promenjeni su na svaki način. Promene koje se odvijaju tokom poslednjih decenija ne zaostaju po svojoj sveobuhvatnosti i dalekosežnosti nimalo za onima koje je pokrenulo samo uspostavljanje visokog školstva u Srbiji sredinom XIX veka. I ovog puta, važni elementi u procesu su razvoj same discipline, odnos prema širem društvenom okruženju, formalni okvir koji se uređuje državnim propisima i, najzad, nužnost usaglašavanja sa međunarodnim tokovima u visokom obrazovanju. Od kada su 1999. godine ministri obrazovanja 29 evropskih zemalja potpisali Bolonjsku deklaraciju, ovaj dokument

predstavlja osnov usaglašavanja. Prethodio mu je dokument iz 1988. godine – *Magna Charta Universitatum*, sačinjen povodom devetstote godišnjice Univerziteta u Bolonji, koji je potpisalo gotovo osam stotina univerziteta iz 80 zemalja (Sanz and Bergan 2002, 181–182). U preambuli ove povelje kaže se da „narodi i države moraju biti više nego ikad svesni uloge koju će univerziteti biti pozvani da igraju u društvu koje se menja i postaje sve više internacionalno“. Stoga potpisnici smatraju da „zadatak univerziteta da šire znanje među mladim generacijama podrazumeva da, u današnjem svetu, oni moraju služiti društvu kao celini“. Deceniju kasnije, sama Bolonjska deklaracija naglašava da „nezavisnost i autonomija univerziteta obezbeđuju da se sistemi visokog obrazovanja i istraživanja kontinuirano prilagođavaju promenama u potrebama i zahtevima društva i napretku u naučnom znanju“ (Sanz and Bergan 2002, 187–189). Ovo zapravo znači da institucije visokog obrazovanja preuzimaju odgovornost, jednako prema svojim studentima kao i prema društvu u celini, da kroz proces učenja obezbeđuju sticanje određenih sposobnosti koje odgovaraju zahtevima šire zajednice, pri tome zadržavajući svoju autonomiju i istraživački integritet, na čemu insistiraju oba dokumenta. Tako prvi od fundamentalnih principa na kojima počiva *Magna Charta* glasi: „Univerzitet je autonomna institucija u srcu društava različito organizovanih usled geografije i istorijskog nasleđa; on proizvodi, ispituje, procenjuje i prenosi kulturu kroz istraživanje i nastavu. Kako bi zadovoljavao potrebe sveta oko sebe, univerzitetsko istraživanje i nastava moraju biti moralno i intelektualno nezavisni od svih političkih autoriteta i intelektualno nezavisni od svih političkih autoriteta i ekonomske moći“ (Sanz, Bergan 2002: 181).

Magna Charta Universitatum i Bolonjska deklaracija, kao osnovni dokumenti na kojima je izrastao takozvani Bolonjski proces reforme visokog obrazovanja, uopšteno propisuju načela i procedure za osiguranje kvaliteta visokoškolskog procesa, bez obzira na niz specifičnosti, od lokalnih do disciplinarnih. Primena ovih bazičnih principa putem niza dokumenata i mehanizama koji su usledili, u nekim evropskim zemljama duga već više od decenije, dovela je do razmatranja njihovih pozitivnih i negativnih efekata, kao i do različitih društvenih i političkih dilema koje pokreće pitanje njihove primene, posebno u oblasti provere kvaliteta visokoobrazovnih institucija (Milenković i Kovačević 2014)². Kako bismo razmotrili svrsishodnost i krajnje ciljeve postupaka koje propisuju različite međunarodne i lokalne institucije, poput agencija za akreditaciju, valja se još jednom podsetiti na to koji su krajnji ciljevi i koji je smisao postojanja samih visokoškolskih institucija. Duga istorija univerziteta nudi mnoge modele organizovanja, od malobrojnih i elitnih zajednica do današnjih, daleko masovnijih, institucija u kojima kao nastavnici i studenti aktivno učestvuju pripadnici/pripadnice svih društvenih grupa. Odnos države i verskih zajednica prema univerzitetu takođe se veoma razlikuje kroz prostor i vreme. Sadržaj visokoškolske

2 e. g. J. Kohler, “Quality” in higher education, http://www.ehea-journal.eu/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=242

nastave, oblasti znanja obuhvaćene programima i njihova razgraničenja menjali su se i još uvek se menjaju. Uprkos ovim i mnogim drugim promenama kroz koje je prolazio, univerzitet je zadržao svoju osnovnu ulogu da obezbeđuje najviše obrazovanje i time obezbeđuje i kontroliše članstvo u različitim profesionalnim zajednicama (Lloyd 2006, 143 i dalje). Različiti oblici upravljanja i kontrola kvaliteta obrazovnog procesa u visokoškolskim institucijama kakve danas poznajemo otud su formalizovan način da se omogući reprodukcija i unapređenje visoko specijalizovanih znanja koja su potrebna društvu.

Naša zemlja pristupila je potpisnicama Bolonjske deklaracije 2003. godine i time je zvanično otpočeo proces prilagođavanja univerzitetskog života u zemlji opštim načelima evropskog prostora visokog obrazovanja. Međutim, na Odeljenju za arheologiju Filozofskog fakulteta su prvi koraci na reformi nastavnog plana načinjeni još tokom zime 2001/2002. godine (Babić, Vasiljević i Drašković 2015). Proces je otpočeo analizom tadašnjeg stanja koje je ukazivalo na **slabosti**, koje smo želeli da prevaziđemo izmenama nastavnog plana:

- veliki udeo zastarelih metoda nastave, uz zastarela i nedovoljna nastavna sredstva;
- dugački ciklusi predavanja, koji vode polaganju ispita posle 4, pa i 6 semestara nastave;
- veoma slaba efikasnost studiranja (prolaznost od maksimalno 30%) i dugačak prosečan period studiranja (8 godina);
- teškoće u usklađivanju obima i sadržaja nastave na predmetima koje studenti slušaju i polažu na drugim odeljenjima Fakulteta;
- veliki broj studenata u studijskim grupama (u proseku 60 brućoša godišnje);
- nedovoljna opterećenost nastavnog osoblja, posebno u svetlu tada najavljenih izmena u politici finansiranja Univerziteta.

S druge strane, uočene su i **prednosti** u radu Odeljenja, koje smo nastojali da naglasimo i afirmišemo u predlogu izmena nastavnog plana:

- širina polja istraživanja obuhvaćena planom nastave i praćena odgovarajućom strukturom nastavnog osoblja u smislu specijalizacija;
- postojanje ograničeno upotrebljenih, ali potencijalno veoma velikih kapaciteta za izvođenje praktične nastave;
- veoma izraženo raspoloženje među članovima Odeljenja da se nastavni plan reformiše i entuzijizam sa kojim se prišlo izradi predloga.

Iskustva u izvođenju nastave po prvom reformisanom nastavnom planu, koji je ušao u primenu od 2002/2003. školske godine, pokazala su potrebu za

daljim poboljšanjima, a ona su usledila u izmenama plana iz 2006. godine. Tada je na čitavom Filozofskom fakultetu uveden Evropski sistem prenosa bodova (ESPB), koji je omogućio preciznije izražavanje studentskog opterećenja i veću fleksibilnost kurikuluma. Najzad, pokretanjem postupka akreditacije visokoškolskih ustanova, koji je kao obavezujući za sve institucije u zemlji usledio 2009. godine, Filozofski fakultet u celini i Odeljenje za arheologiju kao njegov sastavni deo ušli su u postupak usaglašavanja sa propisanim, precizno specifikovanim i kvantifikovanim kriterijumima, koji su se pre svega ticali broja sati aktivne nastave za studente i, na drugoj strani, potrebnog i dozvoljenog opterećenja nastavnika. Zahtev Komisije za akreditaciju i proveru kvaliteta³ da se omogući visok stepen izbornosti, za naš plan nije predstavljao problem, jer smo takvom rešenju težili od samog početka. Tokom ovih usaglašavanja sa zahtevima postavljenim opštim aktima ostala je nepromenjena osnovna namera Odeljenja za arheologiju, usaglašena 2002. godine, da zadrži širinu u disciplinarnom obrazovanju mladih arheologa, mogućnost interdisciplinarnog rada i, najzad, dublje upoznavanje sa pojedinim specifičnim oblastima arheološkog rada kroz veliki broj izbornih kurseva, posebno na III i IV godini studija.

Efekti izmena koje smo uneli i koji se mogu kvantifikovati daju osnova za umereno zadovoljstvo postignutim rezultatima. Od ciljeva postavljenih 2002. godine, neke smo ostvarili u potpunosti: ciklusi predavanja su svedeni na jedno- i dvosemestralne kurseve, praćene različitim oblicima interaktivne nastave i kontinuiranim ocenjivanjem; visoka izbornost, uključujući povezivanje sa drugim oblastima istraživanja; maksimalna dozvoljena iskorišćenost nastavnog potencijala, kako u pogledu radnih sati, tako i specijalizacija. Na drugoj strani, neki ozbiljni nedostaci su i dalje prisutni. Pre svega, prolaznost studenata na višu godinu studija neznatno je porasla u odnosu na generacije koje su studirale po nastavnim planovima pre 2002. godine, kao i broj diplomiranih. Iako je u početku primene reformisanih nastavnih planova, posebno u periodu od 2002/2003. do 2004/2005. školske godine, prolaznost na studijama arheologije bila primetno povećana, u kasnijim godinama se stabilan trend nije značajno razlikovao od stanja pre reforme (Babić, Vasiljević i Drašković 2015). Ovi statistički podaci nas vraćaju na pitanja koja su često postavljana u trenutku kada smo započeli sa reformama: da li je krajnji cilj nastavnog procesa povećanje prolaznosti ili povećanje znanja? Da li je krajnji cilj reformi visokog obrazovanja znanje u izvesnoj meri *drugачije* od onog koje smo sami stekli tokom svojih studija? Najzad, da li je put kojim će većina diplomiranih arheologa krenuti pošto napusti univerzitet isti onaj koji se otvarao pre nekoliko decenija? Da li su promene koje smo uveli pre svega promenile formu, a u manjoj meri i sam sadržaj, pa otud i znanja i veštine koje studenti stiču i koje ih potom legitimišu na tržištu rada?

3 <http://www.kapk.org/index.php?lang=sr>

Slične probleme imali su i drugi univerziteti u regionu na kojima se izučava arheologija i koji su se našli pred izazovima bolonjske reforme (Novaković, Lovrenjak i Budja 2004; Novaković, Pandžić i Mileusnić 2015). Neki problemi u ovom procesu zajednički su svim oblastima izučavanja, ali postoje i posebni aspekti univerzitetske nastave u humanističkim disciplinama, pa tako i u arheologiji. Znanje o prošlosti, budući da presudno utiče na formiranje identiteta zajednica u sadašnjosti, uvek je manje ili više eksplicitno povezano sa različitim izvorima društvene i političke moći (npr. Bond and Gilliam 1994). Arheolozi, kao profesionalna zajednica koja je zadužena da rekonstruiše i javnosti nudi znanja o dubokoj prošlosti koja doseže i do perioda koji nisu dokumentovani pisanim svedočanstvima, na različite načine su se suočavali sa ovom odgovornošću. Danas *Magna Charta Universitatum* i Bolonjska deklaracija eksplicitno propisuju i ograničavaju uzajamna prava i obaveze države i univerzitetskih nastavnika i istraživača, dok arheolozi temeljno promišljaju svoju društvenu ulogu (npr. McGuire 2008). Najzad, promenjen je i najširi društveni okvir univerzitetskog obrazovanja, te se danas mladi arheolozi obrazuju u bitno drugačijim uslovima i za drugačije zadatke po završetku svog akademskog obrazovanja nego što je to bio slučaj u vreme kada je arheologija postala predmet visokoškolskog obrazovanja. Time je i kvalitet obrazovanja koji nastojimo da dosegneмо nužno u vezi sa zadacima koje mogu i treba da ispunjavaju diplomirani arheolozi kada napuste akademsku instituciju. Drugim rečima, postavlja se pitanje kako treba da izgleda krajnji „proizvod“ visokoškolskog procesa i kakva je njegova sudbina u društvu i, najzad, na tržištu rada. Možemo li smatrati da se u ovom pogledu naš zadatak nije promenio od vremena Šafarika, Valtrovića, pa čak i profesora koji su obrazovali sadašnju generaciju nastavnika na beogradskom Odeljenju za arheologiju? Odgovori na ova pitanja u krajnjoj liniji ukazuju na potencijal discipline da konstruktivno doprinosi „interesima društva“ i da opravda svoj legitimitet. Stoga su razmatranje različitih formalnih procedura za praćenje kvaliteta u visokom obrazovanju i njihovo ispunjenje samo moguće oruđe i povod da sami razmislimo o *sadržaju* i *ishodima* nastavnog procesa koji nudimo potencijalnim mladim arheolozima. Svakako je značajno da pri tome imamo u vidu da, pod uslovima aktuelne upisne politike većine univerziteta i, na drugoj strani, mogućnosti zapošljavanja koje se nude na tržištu rada, veoma mali procenat diplomiranih arheologa ima mogućnost da ostane u domenu akademskog istraživanja, pa čak i u okviru usko shvaćenih arheoloških institucija, kao što su muzeji ili ustanove zaštite baštine. Veći broj novih pripadnika naše profesionalne zajednice krenuće putevima različitim od onih koji su bili na raspolaganju prethodnim generacijama, u pravcu medija, turističkih organizacija, državne administracije, nevladinog sektora, pa i u nekim sasvim neočekivanim i nepredvidljivim smerovima. Gde god da ih budu vodile čudi tržišta rada, njihovo osnovno akademsko uporište biće humanistička disciplina arheologija. Imajući u vidu visoku verovatnoću ovakvog razvoja događaja, pred

visokoškolske institucije koje obrazuju arheologe postavlja se pitanje da li je i na koji način moguće u isto vreme zadovoljiti kriterijume akademskog polja, sa dugom i pomalo okoštalom tradicijom, i promenjenih okolnosti u okruženju. Možemo li u isto vreme obrazovati kompetentne arheologe i fleksibilne i prilagodljive mlade ljude koji svoja osnovna akademska znanja stavljaju u funkciju na različite načine i u različitim radnim kontekstima?

Tačnije, pred izazovom smo da prevedemo na jezik sopstvene struke zahteve koje pred nas postavljaju izmenjene okolnosti. Neka kao primer posluže sposobnosti koje poslodavci često ističu kao veoma poželjne: kompetitivnost, inovativnost i sposobnost prilagođavanja promenama. Na prvi pogled, temeljno poznavanje materijalne kulture, recimo kasne praistorije Centralnog Balkana, neće obezbediti veštine koje će odgovoriti na ovaj zahtev. S druge strane, obuka koja vodi suštinskom razumevanju društvenih, ideoloških, ekonomskih procesa koji dovode do formiranja, menjanja i, najzad, nestajanja određenih oblika materijalne kulture može obezbediti specifične uvide u dinamiku društva, koji vode kreativnom i inovativnom mišljenju. Na isti način, sposobnost sagledavanja društvenih procesa u dužim vremenskim intervalima otvara mogućnosti boljeg i tačnijeg predviđanja različitih tokova. Najzad, otvorenost arheologije – od njenih samih početaka – prema drugim oblastima istraživanja, kako u domenu prirodnih nauka (geologija, paleozoologija, fizička antropologija), tako i prema drugim humanističkim disciplinama (istorija, istorija umetnosti, filologija), pruža izvanrednu mogućnost interdisciplinarnog povezivanja i istovremenog sagledavanja kulture iz različitih uglova (up. Kohler 2001).

Razmišljajući o kvalitetu visokoškolske nastave koju nudimo danas, obavezani smo procedurama i zahtevima opisanim u različitim državnim i međunarodnim dokumentima. Ti zahtevi se unutar akademske zajednice često dočekuju kao nametnuti spolja, ograničavajući, pa ponekad i direktno suprotstavljeni pravilima same discipline. Ova opasnost naročito preči kada se radi o arheologiji, čija primenljivost svakako nije jednako očigledna kao što je slučaj sa, na primer, tehničkim naukama ili medicinom, i čiji je društveni ugled danas ozbiljno poljuljan pojavom novih specijalizacija, kao što su informacione tehnologije. Suočeni sa zahtevima da obezbedimo legitimitet svojeg polja istraživanja (Chaniotis, Kuhn, and Kuhn 2009; posebno Humphreys 2009), često pribegavamo različitim tehnikama formalnog prilagođavanja kriterijumima, svodeći ih na kvantifikovane parametre broja sati aktivne nastave ili ESPB. Moguće je, međutim, prihvatiti izazov i suštinski prilagoditi nastavne planove i postavljene ciljeve procesa učenja izmenjenim okolnostima u kojima se danas odvija nastava arheologije na većini univerziteta. Sama disciplina je kroz svoju istoriju na različite načine igrala veoma značajnu ulogu u formiranju javnog mnjenja i u procesima donošenja dalekosežnih odluka u sferama izvan akademske zajednice. Ovaj njen potencijal još uvek nije umanjen i ostaje na sadašnjim visokoškolskim nastavnicima da ga pretoče u kvalitetno i relevantno znanje kojim će opremiti sledeće generacije

arheologa, gde god da oni budu izabrali da svoja znanja koriste. Ukoliko postupak provere kvaliteta, kao i sve druge procedure koje postaju nezaobilazni deo akademskog života, budemo razumevali kao prolazne administrativne nedaće, propustićemo priliku da svojoj disciplini i u budućnosti obezbedimo vidljivost i društveni ugled koje je uživala tokom gotovo dva veka.

BIBLIOGRAFIJA

- Babić, Staša. 2011. Čemu još istorija arheologije? *Etnoantropološki problemi* 6/3: 565–577.
- Babić, Staša. 2012. Klasični uzori i kako ih steći. Prilog razmišljanju o ulozi klasične starine u obrazovanju. *Antropologija* 2/2012: 41–52.
- Babić, Staša. 2014. Zanat arheologa i dijalog sa javnošću. *Etnoantropološki problemi* 9/3: 563–573.
- Babić, Staša i Miodrag Tomović, ur. 1996. *Milutin Garašanin – Razgovori o arheologiji*. Beograd: 3T.
- Babić, Staša., Vera Vasiljević i Risto Drašković. 2015. „Reforma nastavnog plana na Odeljenju za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu”. U *Radovi sa konferencije i radionica projekta BIHERIT*, ur. Predrag Novaković, Ivana Pandžić i Zrinka Mileusnić, 31–36. Ljubljana: Znanstvena založba.
- Bergan, Sjur. 2007. *Qualifications – Introduction to a concept*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Bond, George C. and Angela Gilliam, eds. 1994. *Social Construction of the Past. Representation as power*, London, New York: Routledge.
- Chaniotis Angelos, Annika Kuhn and Christina Kuhn, eds. 2009. *Applied Classics. Comparisons, Constructs, Controversies*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Daniel, Glyn. 1950 (1976). *A Hundred Years of Archaeology*. Cambridge: Harvard University Press.
- Díaz-Andreu, Margarita. 2007. *A World History of Nineteenth-Century Archaeology. Nationalism, Colonialism and the Past*. Oxford Studies in the History of Archaeology, Oxford: Oxford University Press.
- Humphreys, Sally. 2009. „De-Modernizing the Classics?” In *Applied Classics. Comparisons, Constructs, Controversies*, eds. Angelos Chaniotis, Annika. Kuhn and Christina. Kuhn, 197–206. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Kohler, Jürgen. 2001. Employability on the European Labour Market, *Shaping our Own Future in the European Higher Education Area*, Convention of European Higher Education Institutions, Salamanca, 29–30 March 2001.

- Ković, Miloš. 2014. „Velika škola u Beogradu (1863–1905): Ideali i dostignuća”, U *Vek i po Velike škole u Beogradu (1863–2013)*, ur. Zoran Mirković i Miloš Milenković, 243–248. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Pravni fakultet.
- Lloyd, Geoffrey E. R. 2006. *Ancient Worlds, Modern Reflections: Philosophical Perspectives on Greek and Chinese Science and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- McGuire, Randall H. 2008. *Archaeology as Political Action*. Berkeley: University of California Press.
- Milenković, Miloš i Ivan Kovačević. 2014. „Nema nadležnosti bez matičnosti – decentralizacija kao garant opstanka Univerziteta u Beogradu”, U *Vek i po Velike škole u Beogradu (1863–2013)*, ur. Zoran Mirković i Miloš Milenković, 249–268. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Pravni fakultet.
- Milinković, Mihailo. 1998. „Odeljenje za arheologiju”, U *Filozofski fakultet 1838–1998*, ur. Rade Mihaljčić, 425–440. Beograd: Filozofski fakultet.
- Mirković, Zoran. 2014. „Nastanak Velike škole 1863. godine i njeno evropsko okruženje”, U: *Vek i po Velike škole u Beogradu (1863–2013)*, ur. Zoran Mirković i Miloš Milenković, 11–46. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Pravni fakultet.
- Mirković, Zoran i Miloš Milenković, ur. 2014. *Vek i po Velike škole u Beogradu (1863–2013)*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Pravni fakultet.
- Morris, Ian. 1994. „Archaeologies of Greece”. In *Classical Greece – Ancient Histories and Modern Archaeologies*, ed. Ian Morris, 8–47. Cambridge: Cambridge University Press.
- Novaković, Predrag, Milan Lovenjak i Mihael Budja. 2004. *Osemdeset let študija arheologije na Univerzi v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Novaković Predrag, Ivana Pandžić i Zrinka Mileusnić, ur. 2015. *Radovi sa konferencije i radionica projekta BIHERIT*. Ljubljana: Znanstvena založba.
- Palavestra, Aleksandar i Staša Babić (u pripremi). False Analogy. Transfer of Theories and Methods in Archaeology (The Case of Serbia). *European Journal of Archaeology*.
- Rüegg, Walter, ed. 2004. *A History of the University in Europe: Volume 3, Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sabloff, Jeremy A. 2008. *Archaeology Matters. Action archaeology in the modern world*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Sanz, Nuria, and Sjur. Bergan, eds. 2002. *The Heritage of European Universities*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Thomas, Julian. 2004. *Archaeology and Modernity*. London, New York: Routledge.
- Trgovčević, Ljubinka. 2003. *Planirana elita. O studentima iz Srbije na evropskim univerzitetima u 19. veku*. Beograd: Istorijski institut.

Staša Babić

Archaeology at the Universities in Serbia – Between the demands of profession and society

Summary

Every archaeological professional community, including the one in Serbia, is maintained and renewed by incorporation of new members, trained in specialized institutions. In the case of our disciplinary community, the Department of Archaeology of the Faculty of Philosophy in Belgrade is, for more than a century, the only institution in charge of education of future archaeologists. During this long period, some fundamental changes occurred in the profession itself, but also in the context of higher education. Over the last two decades, the higher education area of the whole Europe is reformed according to the principles usually known as the Bologna process. Many of the requests put before the academic community are understood, sometimes with good reason, as the imposition of norms which are in themselves opposed to the very essence of humanities, including archaeology. It is possible, however, to regard these massive changes of the university space as the challenge to empower and enhance the social relevance of archaeology and its role in the contemporaneous world, significantly different from the one in which its basic principles were formulated.